

Forteiland Pampus: Symbiose van architectuur en natuur

'Hoe lang duurt het nog?' vraagt een duidelijk verveelde passagier aan de ober die - in de drie kwartier dat onze boot al voor de Oranjesluizen ligt te wachten - steeds vaker en sneller met heerlijk appelgebak en broodjes mijn tafel passeert. 'Dat is moeilijk te zeggen meneer', antwoordt deze, 'het is wel eens gebeurd dat we twee uur voor een plaats in de sluis hebben moeten wachten'. Een lichte zucht van teleurstelling stijgt op uit het gezelschap toeristen, (zo'n honderd in getal).

'Ach', zegt een ietwat mollige dame, 'wat geeft 't, we hebben vakantie...ja toch?' De daad bij het woord voegend halveert zij gretig met beide handen haar appelgebak. 'Kijk Henk, een ouwe zeilboot!', smakt ze en ze wijst met haar slagroomvingers enthousiast naar buiten. 'Ik wil Pampus zien', antwoordt Henk kortaf.

We hebben geluk. Na tien minuten zet onze boot zich in beweging en stevent langzaam op de geopende sluisdeuren af. Daarna gaat het snel. Het waterpeil in de sluis stijgt (ca. 30 cm), de trossen worden weer losgegooid en eindelijk kiezen we het ruime zeesop. Niet voor lang, in de verte doemt onze eindbestemming al als een klein mistig streepje op: Pampus!

Voor Pampus liggen

Pampus is een klein fort, gelegen op een kunstmatig eiland in het IJsselmeer, even ten noorden van Muiden. Het werd in de 19e eeuw gebouwd en met de voltooiing ervan was de *Stelling van Amsterdam*, een ring van fortificaties die in een straal van 15 kilometer om de stad lag, compleet. Aanvankelijk was de verdediging vanaf de Zuiderzee in oorlogstijd gewaarborgd door een vloot oorlogsschepen en door een natuurlijke verhoging in de IJmond, 'het Pampus' genaamd. (Slechts een klein gelukje bij een ongeluk want het normale scheepvaartverkeer ondervond alleen maar ernstige hinder van deze zandbank. Menig schip en zeeman hebben er - in afwachting van gunstig tij of een scheepskameel* - soms dagen 'voor pampus gelegen'.)

Toen de Duitsers in de oorlog tegen de Fransen de gevreesde 'Weespe' inzetten - een gepantserde oorlogboot die een gering diepgang had - wilde het paniekerige Holland maatregelen treffen. Daarom werd ten zuid-oosten van 'Het Pampus' in 1887 een begin gemaakt met de aanleg van een kunstmatig eiland. Velen betwijfelden echter of de bouw van een fort wel zo noodzakelijk

was, want de Weespe was al na korte tijd weer uit de vaart genomen en bovendien waren de kustbatterijen op de Diemerdam en de Durgerdam ter weerszijde van de IJmonding verbeterd. De urgentie van het fort namen dan ook niet echt serieus en de

in Duitsland omgesmolten. Als dan na de Tweede Wereldoorlog de opruimingsdienst er de niet-verwijderbare explosieven tot ontploffing brengt en het fort ten slotte ten prooi valt aan souvenirjagers en plunderaars, is er van Pampus niet meer over dan een ruïne.

Het eiland beantwoordt dan ook niet aan het fantasiebeeld dat velen de afgelopen tijd van een zeefort hebben gekregen. Er zijn geen televisiesterven die er in de donkere kamers en mysterieuze gangen op zoek zijn naar sleutels en geheime

Het eiland 'Pampus'.

bouwwerkzaamheden duurden lang: 8 jaar.

Het zeefort, vernoemd naar de nabijgelegen zandbank Pampus, heeft daarna eigenlijk nooit een fortwaardig bestaan gekend. Nooit bulderden zijn kanonnen en in de tweede wereldoorlog kreeg het - notabene door de vijand - slechts een onbeduidend bijrolletje toebedeeld. Gehuld in zeildoek en latten diende het als 'slagschip' waarop de Duitsers met hun duikbommenwerpers oefeningen uitvoerden. De twee pronte geschutskoepels van Krupstahl werden gemakshalve gedemonteerd en

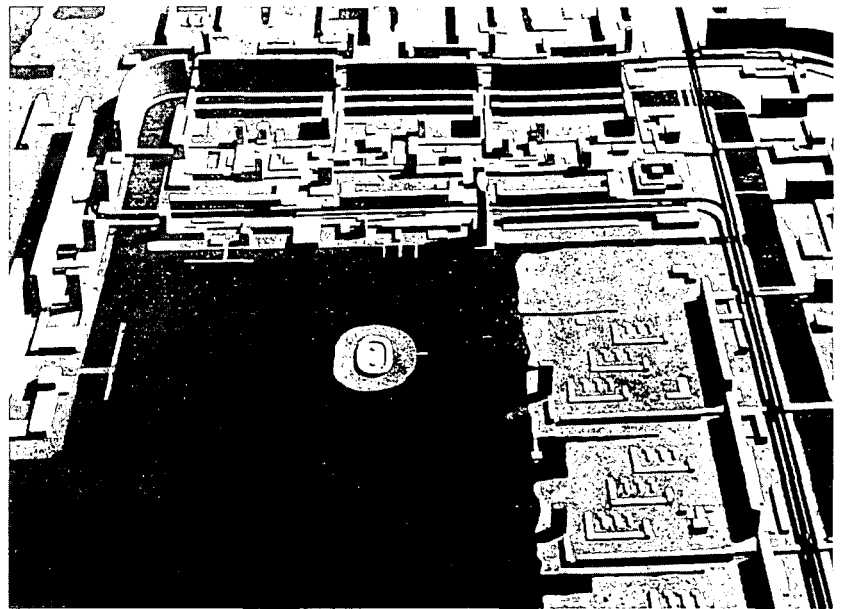
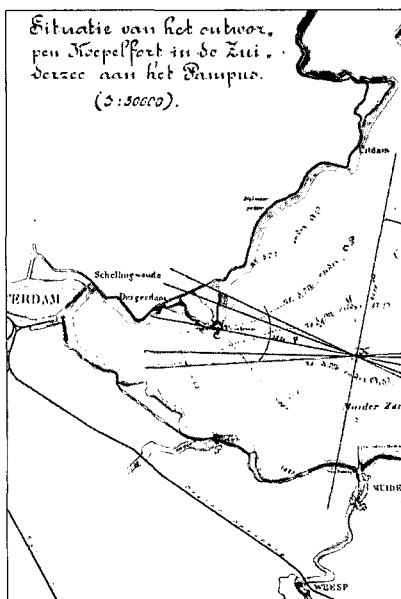
codes - zoals in het t.v. programma 'Fort Beauyard'. Ook is er geen toevanar die je een raadseltje opgeeft. Pampus heeft zo zijn eigen karakteristieke waarde en charme. In historisch en architectonisch opzicht is het van betekenis omdat dit het enige fort-eiland is dat Nederland rijk is. Ook is uit de huidige staat nog heel duidelijk op te maken hoe het fort was ingedeeld en hoe het volgens de typische defensiesystemen van de 19de eeuw zou hebben gefunctioneerd (sindsdien is er - mede door de ontwikkeling van vliegtuigen - veel veranderd). De bekoring van

Pampus schuilt echter nog het meest in de uitzonderlijke ligging en in het schitterende uitzicht dat men er over het IJsselmeer heeft. De verlatenheid, het ruïneachtige karakter van dit door planten overwoekerde fort en de stilte die er heerst, moet menig passant het gevoel geven een ware *Robinson Crusoe* te zijn. Elke zeiler die er aanlegt, ontdekt het als 'zijn eigen' eiland, ver van de bewoonde wereld. Het bordje 'Toegang ten strengste verboden' maakt het er eigenlijk alleen nog maar spannender op.

Torenflats bleven uit

Aan die periode leek bijna een einde te komen toen in 1966 het architectenbureau *Van den Broek & Bakema* een stedenbouwkundig plan ontwierp, dat erop was gericht de overbevolkte randstad rond het jaar 2000 te ontlasten. Volgens dit zogeheten Pampusplan zou Amsterdam zich aan de oostzijde moeten uitbreiden en daar geleidelijk moeten overgaan in een veel ruimer opgezette bebouwing van een nieuwe Polder. Een bebouwing waar men - gezien de open ruimte en recreatie in de directe omgeving - 'in de stad toch buiten woonde'. De polder strekte zich vanaf Amsterdam tot aan Pampus uit en de randbebouwing die hier in een soort krul eindigt zou het eilandje in de tanggreep nemen. Stelt u zich voor, zittend op Pampus, en dan een zicht op torenflats rondom! Sinds kort zijn er weer nieuwe plannen gesmeed maar ik betwijfel of men daarmee nu zo gelukkig moet zijn. De eerlijkheid gebiedt me echter te zeggen dat ik persoonlijk meer ge-

Situatie van het ontworpen koepelfort in de Zuiderzee aan het Pampus.

Maquette van het stedenbouwkundig plan van Bureau van den Broek en Bakema, dat het eiland met hoge bebouwing in de tang neemt (uit Forum 1966).

fascineerd ben door de ongereptheid van Pampus en door de symbiose die hier tussen architectuur en natuur is ontstaan. Van dit soort plekken zijn er in Nederland heel weinig. Veel van wat oud en vervallen is wordt in dit kleine overbevolkte landje of gesloopt of opgepoetst, bruikbaar gemaakt en vervolgens door massa-toerisme platgetreden.

Bruiloft op Pampus

In 1990 werd fort Pampus door de Staat der Nederlanden aan de Stichting Pampus verkocht voor het symbolische bedrag van 50.000 gulden. Deze Stichting die in 1986 uit bezorgdheid over de toekomst van Pampus in het leven werd geroepen, heeft de intentie om het fort te restaureren en het voor het publiek toegankelijk te maken. Daarvoor streeft het bestuur naar de monumentenstatus van het eiland (wellicht ook t.b.v. restauratie-subsidies waarvoor het dan in aanmerking komt) en creëert ze fondsen om het beheer van het eiland mogelijk te maken. Om de exploitatie sluitend te krijgen is de Stichting van plan fort Pampus toegankelijk te maken voor ondermeer: Bruiloften en partijen, personeels- en bedrijfsfeesten, barbecues, (pers)presentaties, dealer-bijeenkomsten, film en foto-opnames. Tevens is het mogelijk het fort voor enkele uren of dagen te huren en de Stichting kan dan desgewenst de catering en rondleiding verzorgen. Natuurlijk kunt u ook gewoon vanuit Almere of Amsterdam een boottochtje naar het fort te maken. Vertrekt u uit Amsterdam dan kunt u bij de Oranjesluizen alvast - de wachttijden vari-

eren er van een kwartier tot twee uur - eventjes meemaken hoe het voelt om 'voor Pampus te liggen' (ook op de terugweg). Bent u geïnteresseerd, wendt u zich dan tot de beheerder van Pampus: Jan Broekhof. Maar haast U want: 'Als het te commercieel wordt ben ik direct weg,' zegt hij in een krantenartikel. Zou Pampus zich kunnen verdedigen tegen de wurgende greep van de commercie? □

*Scheepskameel of scheepslichter werd in 1691 uitgevonden door M.M. Bakker. Twee drijvende bakken werden ter weerszijden van het schip bevestigd. Het schip werd getild en over het ondiepe water gevaren.

Literatuur:

- De stelling van Amsterdam, uitgave van AMA-boeken, Beetsterzwaag
- Het Fort Pampus, *H.P. Moelker*
- Pampus dwarsligger, *Ons Amsterdam* nr. 8, 1990, *Cees Pfeiffer*
- Pampusplan, *Van den Broek en Bakema*, Forum 1966
- Volkskrant, 13 juli 1991

Met bijzondere dank aan *Cees Pfeiffer*

Voor donatie en informatie:
Stichting Pampus
Postbus 40
1399 ZG Muiderberg
tel: 02942-3372
beheerder: 06-52869904